

Eenmaal in de zeven jaar vindt het 'Koningschieten' plaats. De broeder die de 'Joris' schiet wordt voor een periode van zeven jaar *Koning*.

DE BROEDERSCHAP OF GILDE VAN SINT JORIS

Jan Rijpstra

Verscholen tussen de oude 'geleide' lindebomen, op een plek in het historische centrum van Noordwijk-Binnen ligt de Schuttershof, ook het Doelenterrein genoemd, van de ruim vijf eeuwen oude Broederschap of Gilde van Sint Joris.¹ De Schuttershof, inclusief alle bomen, de schietpaal en het gildehuis zijn als rijksmonument aangemerkt. In 2015 bracht een aantal deelnemers aan een bijeenkomst van Stichting De Sportwereld een bezoek aan deze historische plek. Broeder Dingeman Kleyn hield een van zijn fameuze inleidingen. Ter gelegenheid van het 525-jarig bestaan van het Gilde in 2002, heeft hij uitgebreid onderzoek gedaan naar de oorsprong en historie van het Noordwijkse Gilde en heeft dit in een prachtig boek vastgelegd: *Het Gilde, levend monument*. In dit artikel heb ik, met zijn toestemming, van zijn teksten en fotomateriaal gebruik gemaakt.²

De oorsprong van het Gilde van Sint Joris voert ons terug tot de veertiende eeuw, maar op grond van het nog aanwezige originele charter – de acte – wordt 24 juni 1477 tot op de dag van vandaag als stichtingsdatum beschouwd en in ere gehouden.

Het gilde heeft een wezenlijke invloed gehad op de ontwikkeling van 'De Heerlijkheid Noorlich' tot de

huidige plaats Noordwijk. Illustere mannen – het woord illuster is hier zeker van toepassing en vrouwen werden niet toegelaten – troffen elkaar in de Schuttershof, bespraken de zaken en regelden onderhands hun transacties. Een *old boys network*, waar een zorgvuldige selectie en coöptatie plaatsvond en tot op heden ten dage plaatsvindt. Deze mannen vermaakten zich met biljarten en kegelen, met name in de winterperiode, en in de zomerperiode met het beoefenen van de boogsport: het schieten naar de gaay (vogel) of op het wit van het doel (waarvan de naam De Doelen is afgeleid).

Naast het vermaak zat men vooral in de Doelenzaal, waar werd gegeten en vooral de nodige drank vloeide, onder de aanblik van de blazoenen van de oude Noordwijkse Rederijkerskamer en het gilde. Daar bespraken de heren de strategie voor de ontwikkeling van Noordwijk en hun eigen, financiële, ontwikkeling – mannen met invloed, ervaring en gezag.

In 1477 was er sprake van een religieuze functie van het gilde, ter ere van God en voor de zaligheid der zielen. In de stichtingsacte werden de plichten beschreven, zoals het betalen voor het levensonder-

Voetboog met pijl ('bout'). Afbeelding uit *Het Gilde, levend monument* (2004).

1 Sint Joris was een martelaar uit het Midden-Oosten, die in 494 door Paus Gelasius I heilig werd verklaard. In de tijd van de kruistochten werd hij de beschermheilige van de strijders en sinds de dertiende eeuw wordt aan hem het verslaan van de draak (staand voor 'het heidendom') toegewezen. In Nederland werd hij de patroon van vooraanstaande schuttersgilden in Amsterdam, Leiden en Den Haag. Sint Joris is de patroon van Engeland en van de scouting, en de beschermheilige van het Wapen der Cavalerie van het Nederlandse leger.

2 Kleyn, Dingeman. *Het Gilde, levend monument. De kroniek van de Broederschap of Gilde van Sint Joris te Noordwijk en een rondgang door de Doelen met de beschrijving van de blazoenen, vaandels, het armamentarium en de diverse unica*. Noordwijk: Stichting Gilde van Sint Joris, 2004.

Bovenop de 26 meter hoge paal: de *gaay* op een nest met eieren. Bron: Broederschap of Gilde van Sint Joris.

houd van de kapelaan die zorg droeg voor onder meer de ommegangen of de processies.

De Reformatie in 1522 zorgde voor een felle strijd van de broedersschappen tegen de kerkelijke overheden, maar ondanks deze reformatie bleef de Noordwijkse broederschap bestaan. Men moderniseerde de broederschap en het werd ontdaan van de bindingen met de kerk. Vandaag de dag is de belangrijkste opdracht van de broederschap om de tradities te bewaren, de bezittingen in stand te houden en de relaties met de aangesloten broeders te verstevigen en te behouden.

Het gilde

In de volledige naam van het Broederschap of Gilde van St. Joris komt het woord *gilde* voor. Het woord *gilde* is gerelateerd aan het oudgermaanse werkwoord *geldan*, dat 'offeren', 'bijdragen' betekent, speciaal tot de gemeenschappelijke maaltijden waar het verenigingsleven en de onderlinge verbondenheid van de gildebreeders hoogtij viert. Het gilde komt al voor bij de Romeinse geschiedschrijver Tacitus (56-120), maar in de Karolingische periode zien we het gilde sterk opkomen en vanaf die tijd ontwikkelt het zich richting het vertegenwoordigen

van ambachten, kunsten en weerbaarheden.

De schuttersgilden, de voorlopers van de latere milities, zien we vooral in West-Europa, waarbij het Koninklijke en Prinselijk Hoofdgilde Sint Joris Stalen Boog uit Brugge al in 1321 bestond. Van oorsprong was het schuttersgilde bedoeld om de zwakkeren in de samenleving te beschermen, in broederschap, trouw en dienstbaarheid vanuit het diepe christelijke besef dat men zijn broeders hoeder is.

Het Noordwijkse schuttersgilde

Het Noordwijkse gilde volgde deze opvatting en de sociale, kerkelijke en schutterij-componenten werden uitvoerig in de acte van 1477 vermeld. Het omgaan met wapens leidde ertoe dat men ondersteuning bood aan de handhaving en de verdediging van het territorium van het Ambacht Noordwijk. De Heren van Noirtich, en via hen de graven van Holland, maakten hier dankbaar gebruik van.

De wapens bestonden in het begin uit kruisbogen en later uit voetbogen. De kruisbogen werden gerekend tot de 'lichte' wapens en werden op de vlakke horizontale schietbanen gebruikt. De voetbogen vielen onder de middelzware wapens. Met de komst van de vuurwapens verloren de boogwapens hun

effectiviteit en bekwaamde men zich in het schieten met de voetboog.

Over de naam van het Noordwijkse schuttersgilde nog het volgende. Aangenomen kan worden dat de schuttersgilden zijn voortgekomen uit religieuze getinte broedersschappen, temeer omdat vergelijkbare doelstellingen werden nagestreefd. Sinds de veertiende eeuw veranderden de religieuze broedersschappen of gilden in schuttersgilden. Hierbij speelde naast waarschijnlijk een financiële noodzaak ook het vermaak een rol. Vooral in kleine leefgemeenschappen werden broederschap en gilde vrijwel synoniem aan elkaar. In Noordwijk betekende dat dat de *Broederschap van Sint Joris* en het *Gilde van Sint Joris* identieke begrippen zijn en zo ontstond de naamstelling Broederschap of Gilde van Sint Joris.

De doel

De doel geeft het object aan dat tijdens de schietoefeningen moet worden getroffen. K. van Alkemade beschrijft het in zijn *Annotaties bij het Noordwijkse Schuttershof en Doel-Broederschap* uit 1680 als volgt (originele spelling): 'Het woord doel schijnt zijn oorsprong genomen te hebben van het principaalste subject en reden tot welker einde dese plaatsen zig bequaam gemaakt, te weten niet alleen om de Schutter met haar geweer wel en ordentelijk te leeren omgaan, maar ook doel te schieten, dat is eenig ding datmen beoogt en daar na mikt of doelt, net en regt te leren treffen, gelijkmen het oogmerk daarmen na schiet ook de naam geeft van doelwit of doelen.'

Alle broeders lopen in een vastgestelde optocht de 'omwegang' in de hof.

In Noordwijk wordt op twee doelen geschoten. Voor het schieten met de voetboog staat een veelkleurige vogel – de *gaay* – op een 26 meter hoge paal op een nest met eieren. Alle onderdelen (vleugels, staart, kop, en bij sommige wedstrijden ook de romp, nest, acht eieren) kunnen worden afgeschoten en leveren bij wedstrijden prijzen op. In plaats van de *gaay* kan ook een ronde schijf, de *wip*, als doel worden opgesteld. Bij het schieten met de kruisboog wordt op een vlakke baan op een grote ronde schijf – een *wit of doel* genaamd – geschoten. De afstand tot de schijf bedraagt ongeveer 26 meter.

Sint Joris Vaandel, 1856. Afbeelding uit *Het Gilde, levend monument* (2004).

Het Zomer- of Zilverschieten en het Koningschieten

Rond de zomerwende op 21 juni wordt op een zaterdagmiddag om de *zilverprijzen van de Koning* geschoten. Dit vindt plaats volgens een vast protocol. Nadat om half drie de loting voor de schietvolgorde is vastgesteld, lopen alle broeders in een vastgestelde optocht de 'omwegang' in de hof. Daarna beginnen de wedstrijden. Voor elk onderdeel dat wordt afgeschoten is er een zilveren prijs. Degene die aan het eind van de schietgangen het meeste aantal keren de losse romp van de vogel heeft afgeschoten, krijgt een zilveren 'Joris'.

Enmaal in de zeven jaar vindt het 'Koningschieten' plaats. De broeder die de 'Joris' schiet wordt voor een periode van zeven jaar *Koning*. Naast de Joris krijgt de Koning een zilveren halsband of halsketting met een zilveren gaay. De Joris en de gaay blijven zijn eigendom.

Het publiek is tijdens deze wedstrijden welkom om op gepaste afstand achter de schuttersweide van 72 x 25 meter, de verrichtingen te volgen.

Met recht kan worden gesteld dat het Gilde in Noordwijk een levend monument is. De rijke geschiedenis, met vooral ook het grote aantal goed geconserveerde geschriften, vaandels, vlaggen, relikwieën en prijzen, bewijzen waarom we zuinig moeten zijn op ons historisch erfgoed. Dat de Broederschap of het Gilde van Sint Joris te Noordwijk nog steeds zo actief is en de geschiedenis koestert, is ook te danken aan de broeders zelf. Ze bereiden zich voor op het 540-jarig bestaan in 2017.³

³ www.sintjoris.net